

Bruncsák Anikó

Az Amerikai Egyesült Államok és Pakisztán kapcsolata 2013 és 2018 között

A 2010-ben startoló Egyesült Államok–Pakisztán Stratégiai Dialógus ígéretes jövő-képét a 2011-es év vitatott incidensei – az abbotábádi bin Laden-rajtaütés, a Salalahatárincidens – romba döntötték. A 2012-es amerikai elnökválasztást megelőző hónapokban az amerikai–pakisztáni kétoldalú kapcsolatok soha nem látott mélypontra jutottak. Pakisztáni részről a 2013 májusában kormányra került, alapvetően Amerika-ellenes retorikát hirdető Nawaz Sharif miniszterelnökre hárult a feladat, hogy stabilizálja a 2010-es évek elején súlyosan meggyengült amerikai–pakisztáni partnerséget. A pakisztáni vezetés komoly lépésre szánta el magát, amikor 2014 nyarán elindította a „Zarb-e-Azb” nevű észak-vazirisztáni katonai offenzívát az afganisztáni–pakisztáni határvidéken tevékenykedő terrorista csoportok ellen, azonban ez nem volt elegendő ahhoz, hogy megváltoztassa a Sharif külpolitikájáról kialakult negatív képet, hiszen az ország időközben izolálódott a globális színtéren.

Kulcsszavak: Obama-adminisztráció, Nawaz Sharif, külpolitika, FATA, vazirisztáni offenzíva, terrorizmus, Haqqani-hálózat, CIA, CPEC

Bruncsák Anikó: The U.S.–Pakistani Relations 2013–2018

Some of the highly controversial 2011 incidents – the bin Laden raid at Abbotabad or the Salala attack at the Afghan–Pakistani border – broke the promising future of the U.S.–Pakistan Strategic Dialogue established in 2010. During the months leading up to the American presidential elections in 2012, U.S.–Pakistani bilateral relations had reached their lowest. In Pakistan, it was the newly elected, basically anti-American PM Nawaz Sharif, in office since May 2013, who had to stabilize the weakened U.S.–Pakistani partnership. In the summer of 2014, the Pakistani leadership launched the military operation ‘Zarb-e-Azb’ against terrorist groups active along the Afghan–Pakistani border in North Waziristan. Nevertheless, this move could not change the negative opinion on Sharif’s foreign policy, since the country itself was becoming globally isolated.

Keywords: Obama Administration, Nawaz Sharif, foreign policy, FATA, Waziristan offensive, terrorism, Haqqani Network, CIA, CPEC

Bevezetés

Amikor két állam bilaterális kapcsolatainak egy kiemelt szakaszáról esik szó, érdemes meghatározni, hogy mely időponttól, milyen mérföldkövektől datáljuk az adott időszakot. A 2013 és 2018 közötti amerikai–pakisztáni partnerség esetében, amennyiben mindkét ország bel- és külpolitikai történéseit figyelembe vesszük, több esemény is alkalmasnak tűnik, hogy kiindulópontként szolgáljon a felvázolt időszakhoz. Az egyik ilyen lehetséges mér-

földkö – amerikai perspektívából – a 2012-es elnökválasztás és Barack Obama második elnöki ciklusának kezdete, mialatt a másik választóvonal – pakisztáni szemszögből – Nawaz Sharif harmadik kormányának megalakulása 2013 májusában. Jelen írás esetében ez utóbbi lett a kiindulópont, hiszen fordulatos – és olykor kiszámíthatatlan – belpolitikája miatt a pakisztáni szemszög jó alapot kínál a kétoldalú kapcsolatok bemutatásához. A tanulmányban vizsgált időszak egészen napjainkig terjed; azonban meg kell jegyeznünk, hogy az elmúlt két év legfontosabb irányvonalait és fordulópontjait már sokkal inkább a 2017-es amerikai kormányváltás határozta meg, így ennek megfelelően a tanulmány utolsó szakaszában az amerikai eseményekből fogunk kiindulni. Az újdonsült republikánus kormányzattal jelentős fordulat állt be az amerikai–pakisztáni partnerségben, és ez egy új alapokon nyugvó időszakot eredményezett, olyat, amely önmagában megérdemelne egy részletes tanulmányt.

Az előzmények: két eset 2011-ből

Az Egyesült Államok számára a dél-ázsiai régió, azon belül is Pakisztán szerepe 2001 őszén, 9/11-et követően egy pillanat alatt felértékelődött. Ennek oka az ország geostratégiai helyzetében, mindenekelőtt a szomszédos Afganisztánnal közös határvonalában keresendő. A tervezett afganisztáni koalíciós művelet szempontjából ugyanis meghatározó volt, hogy az abban részt vevő erők utánpótlási vonalakat létesíthettek a dél-ázsiai ország területén; emellett nem kevés múlott a mindenkori pakisztáni kormány terrorizmus ellen tett erőfeszítésein sem. Ez a kivételes stratégiai helyzet eredményezhette tehát, hogy az „unipoláris momentum” idején némileg jelentőségét veszített dél-ázsiai állam a Nyugat egyik legjelentősebb partnerévé lépett elő a terrorizmus elleni háborúban. Noha Richard Armitage, az Egyesült Államok korabeli külügyminiszter-helyettese valószínűleg sohasem jelentette ki, hogy a „kőkorszakig fogja visszabombázni Pakisztánt”, ha az nem tesz eleget az Egyesült Államok 9/11 után átnyújtott követeléseinek,¹ Pervez Musharraf pakisztáni elnök komoly válaszut elé került – és döntött. Miután az ország megerősítette együttműködését és elkötelezettségét a terrorizmus elleni háborúban, az Egyesült Államok ismét megnyitotta az 1991-ben elzárt pénzcseppeket, és a 2000-es évektől kezdődően szinte példa nélkül álló katonai és gazdasági segélyben részesítette szövetségését – azt az országot, amely a 9/11-et megelőző évek során még az afganisztáni Talibánt támogatta az Északi Szövetség ellenében. Pakisztán már a Bush-kormányzatok idején is dollármilliókban részesült, és az első Obama-adminisztráció félidején, 2010-ben Afganisztán után és Izraelt megelőzve a segélyek második számú kedvezményezettjévé lépett elő: ez a tény sokat elárul az amerikai–pakisztáni kapcsolatok fontosságáról.² Ennek ellenére a két ország viszonya nem jellemezhető konstans fejlődéssel és barátsággal, hiszen 2001 óta megannyi ellentét és probléma merült fel együttműködésükben. Az alábbiakban vizsgált időszak megértéséhez érdemes kiemelni két jelentős eseményt, amelyek 2011-ben, két évvel a pakisztáni

¹ George TENET – Bill HARLOW: *At the Center of the Storm: My Years at the CIA*, HarperCollins e-books, 2007, 180.

² Chunyang JIA: *New Trends of US Policy toward South Asia: Challenges to CPEC*, [online], 2017, 99. Forrás: ipripak.org [2018. 11. 07.]; Susan B. EPSTEIN – K. Alan KRONSTADT: *Pakistan: U.S. Foreign Assistance*, [online], 2013, 10. Forrás: fas.org [2018. 11. 07.].

általános választásokat megelőzően zajlottak le, és alapjaiban rengették meg a 2010-es évek első felének amerikai–pakisztáni kapcsolatrendszerét.

Az első fordulópont a nemzetközi sajtóból jól ismert 2011. május 2-i abbotábádi rajtaütés, amelynek során az amerikai NAVY SEAL különleges egysége elfoglalta az al-Káida pakisztáni területen rejtőző vezetőjének, Oszáma bin Ládennek a rejtékhelyét, és egy mindössze negyven perces akció keretében végzett a terroristavezérral. Washington azzal magyarázta a műveletet – amely a pakisztáni kormányzati elöljárók előzetes tájékoztatása nélkül zajlott le –, hogy a terrorizmus ellen folytatott háború jogán szükséges volt pontosan azon a helyen likvidálni a terroristavezért, ahol az éppen tartózkodott.³ Pakisztán 2008 óta hivatalban levő miniszterelnöke, Yousaf Raza Gillani kezdetben hivatalos úton jelezte, hogy üdvözlözi az amerikaiak műveletének eredményeit, ám május 7-én már úgy nyilatkozott, hogy az Egyesült Államok titkos és önálló akciójával megsértette országának szuverenitását.⁴ Pakisztán elnöke, Asif Ali Zardari arról beszélt, hogy a rajtaütés egyoldalú amerikai műveletnek minősül.⁵ A dél-ázsiai ország sérelmezte, hogy a CIA önálló akciójával megkerülte az együttműködésre kész pakisztáni hírszerző szolgálatot és fegyveres erőket, azonban ezzel párhuzamosan máris védekezésre kényszerült, hiszen az a vád érte, hogy az ország hírszerző szolgálata, az Inter-Services Intelligence (ISI) már a támadás előtt is tudomással bírt a terroristavezér tartózkodási helyéről. Ezt a gyanút csak fokozta az a körülmény, hogy bin Ládén rejtékhelye Iszlámábádtól csupán harminc kilométerre volt található, éppen abban a városban, ahol a Pakisztáni Katonai Akadémia is működött.

Hillary Clinton amerikai külügyminiszter május végén találkozott Zardarival: ez volt a május 2-i eseményeket követő első jelentős bilaterális találkozó. A külügyminiszter úgy nyilatkozott, hogy az abbotábádi eseményekkel a két ország kapcsolata fordulóponthoz érkezett.⁶ Clinton kijelentése figyelmeztetés volt: az Egyesült Államok a terrorizmus elleni háború kezdete óta elvárta Pakisztán megkérdőjelezhetetlen lojalitását, és a rajtaütés körül keletkezett ellentmondások fényében mintegy emlékeztette Zardarit, hogy tartania kell magát országának ígéretéhez. A kölcsönös elégedetlenség mögött egy mélyben meghúzódó sémát lehet felfedezni: a két szövetséges közötti eredendő bizalmatlanságot. Washington elsősorban az ISI és a pakisztáni hadsereg elkötelezettségét illetően táplált aggályokat, Iszlámábád pedig kételkedett tengerentúli szövetségese valódi politikai szándékaiban, és komolyan tartott az abbotábádi rajtaütéshez hasonló, egyoldalú amerikai műveletektől, illetve a CIA megerősödött jelenlététől.⁷ A két fél közötti kapcsolatokat még inkább elmérgesítette az abbotábádi rajtaütés következményeként kirobbant Memogate-botrány, amely-

³ Amir Hamza MARWAN – Faizullah JAN – Shahid HUSSAIN: Representation of US, Pakistani Government and its Military in Print and Electronic Media of Pakistan after the Killing of Osama Bin Laden, [online], 2017, 1. Forrás: academia.edu [2018. 11. 30.].

⁴ Abbottabad operation: US shouldn't have bypassed Pakistan, says PM, [online], 2011. 05. 07. Forrás: tribune.com.pk [2018. 11. 08.].

⁵ Pakistan's Zardari: bin Laden raid was not joint operation, [online], 2011. Forrás: reuters.com [2018. 11. 07.].

⁶ US-Pakistan relations 'at turning point' after killing of Bin Laden, warns Clinton, [online], 2011. Forrás: theguardian.com [2018. 11. 07.].

⁷ Erre a félelemre jó példa a Raymond Davis-incident. Egy CIA-alkalmazott, Raymond Davis 2011. január 27-én két pakisztáni fegyverest ölt meg önvédelemből Lahor belvárosában, és az eset nyomán felerősödött a CIA-ügynökök jelenlététől való félelem a pakisztáni közvéleményben. A Raymond Davis-incidentnek köszönhetően már az abbotábádi rajtaütést megelőzően romlottak a kétoldalú kapcsolatok. Dennis Kux: US-Pakistan Relations in the Summer of 2011 (ARI), [online], 2011. 07. 20., 8. Forrás: ethz.ch [2018. 11. 10.].

nek nyomán az Egyesült Államokban szolgálatot teljesítő pakisztáni nagykövet, Husain Haqqani lemondásra kényszerült.⁸

Hasonlóan mély nyomot hagyott az amerikai–pakisztáni bilaterális kapcsolatokon a Salala-incidensként ismert támadás, amely – noha az ISAF koalíciós művelet fegyveres erői hajtották végre – ismét bizonyítékul szolgált a dél-ázsiai ország számára az Egyesült Államok katonai erejének megbízhatatlanságáról. A Memogate-botrányval közel egy időben történt eset helyszíne a Salala-hegygerincen található pakisztáni katonai ellenőrző pont volt, amely az afgán határ mentén, a Szövetségi Ellenőrzésű Törzsi Területeken (FATA) állt. A határ túlsó, afganisztáni oldalán állomásozó NATO-légierő, köztük két amerikai Apache helikopter, 2011. november 26-án hajnalban átlépte a határt, és harcba keveredett a pakisztáni fegyveres erőkkel, aminek következményeként 28 pakisztáni katona vesztette életét.⁹ Nem ez volt az első eset, hogy pakisztáni katonák estek áldozatul a koalíciós erőknek: 2008-ban tizenegy határőr halt meg egy amerikai légicsapásban, noha akkor a pakisztáni fegyveres erőket előre értesítették a várható támadásról.¹⁰

A pakisztáni vezetés a „26/11”-ként emlegetett támadást követően olyan válaszlépésre szánta el magát, amely komoly veszélybe sodorta a 2001 óta tartó partnerséget: Gillani miniszterelnök már a támadás napján leállította az ISAF-művelet pakisztáni területen áthaladó utánpótlásait, és lezárta az afgán–pakisztáni határátkelőket. Pontosán az következett tehát be, amit az Egyesült Államok mindenáron el akart kerülni. Az incidenst követő hét hónapon át, egészen 2012 júliusáig a koalíciós erők kénytelenek voltak az észak-afganisztáni útvonalakat használni a lezárt pakisztáni utánpótlási vonalak helyett, és ez a kényszerű újratervezés hozzávetőlegesen havi 100 millió dolláros veszteséggel járt.¹¹ Noha általában az Egyesült Államok a különböző gazdasági és védelmi segélyek folyósításával – vagy éppen azok megvonásának kilátásba helyezésével – együttműködésre tudta bírni Pakisztánt, a 26/11-es támadást követő történésekből világossá vált, hogy Iszlámábád is komoly kellemetlenségeket tud okozni tengerentúli szövetségeseinek. Az esemény máskülönbön nem azért volt jelentős, mert átalakította a kétoldalú kapcsolatokat, hanem azért, mert lehetőséget biztosított mindkét kormány számára, hogy újraértékelje a kapcsolatok lényegét, és ráébredjen, hogy a két ország közötti kooperáció mindkét fél számára létfontosságú.¹²

⁸ 2011 novemberében nyilvánosságra került egy titkos memorandum, amelyet állítólag az Egyesült Államokba akkreditált pakisztáni nagykövet, Husain Haqqani írt, és amelyben a pakisztáni civil lakosság katonai puccstól való félelméről beszélt a rajtaütést követő időszakban. Haqqani az Egyesült Államok kormányához intézett felhívást, hogy akadályozzák meg a katonai hatalomátvételt. Iszlámábád visszahívta a nagykövetet, majd hamarosan lemondásra szólította fel, amelynek Haqqani eleget is tett. Miután Haqqani jó kapcsolatokat ápol az ország elnökével és miniszterelnökével, feltehetően ezzel a lépéssel Zardari elnök a botrány felsőbb körökbe történő átgyűrűzését kívánta megakadályozni. A pakisztáni hadsereget nyíltan kritizáló Haqqani esete tovább növelte az Egyesült Államok és Pakisztán közötti feszültséget, és a Memogate-botrány meghatározó mérföldkő volt a pakisztáni civil-katonai kapcsolatokban is. Jon LUNN: In brief: Pakistan's multiple crises, [online], 2012. 01. 30. Forrás: researchbriefings.parliament.uk [2018. 11. 08.].

⁹ Bill ROGGIO: US helicopters kill 28 Pakistani troops on Afghan border, [online], 2011. 11. 26. Forrás: longwarjournal.org [2018. 11. 09.].

¹⁰ Sean D. MURPHY: The International Legality of U.S. Military CrossBorder Operations from Afghanistan into Pakistan, [online], 2009, 15. Forrás: law.gwu.edu [2018. 11. 09.].

¹¹ Sadika HAMEED: The Future of Cooperation Between the United States and Pakistan, [online], 2013, 1. Forrás: csis.org [2018. 11. 09.].

¹² Uo.

Ez a feszült hangulat uralta tehát az amerikai–pakisztáni kapcsolatokat a 2012-es amerikai elnökválasztást megelőző időszakban. Mindkét fél tisztában volt azzal, hogy a helyzetet stabilizálni kell, azonban a bilaterális kapcsolatok helyreállításához szükséges idő nem hetekben volt mérhető. A pakisztáni közvélemény, amely már korábban is fenntartásokkal viseltetett az Egyesült Államokkal szemben, most egyenesen ellenségessé vált.¹³ Ugyanebben az évben, 2012-ben valamelyest enyhülni kezdett a helyzet, és ez több amerikai és pakisztáni politikus együttes igyekezetének volt betudható. A 2011 novemberében Haqqani helyére kinevezett washingtoni nagykövet, a korábban több miniszteri hivatalt is betöltő Sherry Rehman elsődleges célja a bilaterális kapcsolatok javítása volt. 2012 márciusában sor került az év első elnöki szintű találkozására: Obama elnök és Gillani miniszterelnök fogtak kezét a Szöulban megrendezett nukleáris biztonsági csúcson. Májusban tárgyalások kezdődtek az afganisztáni művelet szempontjából oly fontos utánpótlási útvonalak és határátkelők megnyitásáról, amelynek nyomán az ISAF július elejére ismét szabad utat kapott. A 2012-es chicagói NATO-csúcson újabb találkozóra került sor Zardari elnök és Hillary Clinton között – ennek ellenére a kapcsolatok lassú és egyenetlen fejlődéséről tanúskodott, hogy maga Obama elnök a várakozásokkal ellentétben nem kezdeményezett személyes találkozót pakisztáni kollégájával.¹⁴ A katasztrofálisnak mondható 2011-es évet követően 2012 tehát egyfajta átmenetnek számított az amerikai–pakisztáni kapcsolatokban, mialatt a tartós javulás ígérését – mindkét fél számára – az olyannyira várt 2013-as pakisztáni kormányváltás jelentette.

A Sharif-kormány „nem létező” külpolitikája

Nawaz Sharif az 1990-es évektől kezdődően háromszor alakított kormányt, ám valamenyny korábbi pakisztáni miniszterelnökhöz hasonlóan ő sem töltötte ki teljes mandátumát. A konzervatív politikus volt az, akit második miniszterelnöksége idején, 1999 októberében Musharraf tábornok egy katonai puccs során félreállított a hatalomból, így éveken át Szaúd-Arábiában élt száműzetésben. A Musharraf-érát követően hiába igyekezett mielőbb visszatérni a legfelsőbb hatalmi körökbe, az elbukott 2008-as választásokat követően – egy rövid együttműködési periódust leszámítva – éveken keresztül a legjelentősebb ellenzéki párt vezetőjeként politizált a Yousaf Raza Gillani, majd Raja Pervaiz Ashraf vezette, a Pakisztáni Néppárt (PPP) által dominált kormánykoalícióval szemben. A 2013-as választások során érkezett el a pillanat, amikor újból elfoglalhatta korábbi hivatalát, hiszen pártja, a Pakisztáni Muszlim Liga-Nawaz (PML-N) 60%-os részvételi arány mellett megnyerte a választásokat.¹⁵ Miniszterelnöki időszakát, ahogyan azt a (helyi sztenderdek alapján) kiemelkedően magas részvétel is alátámasztja, régóta nem látott várakozás övezte a dél-ázsiai országban. A várt intézkedések között hangsúlyt kapott az amerikai–pakisztáni kapcsolatok rendezése is. Ez már csak azért is érdekesnek bizonyult, mert a Musharraf-puccsot megelőző két

¹³ Frédéric GRARE: Pakistan's foreign and security policies after the 2013 general election: the judge, the politician and the military, [online], 2014, 993–994. Forrás: humanitarianlibrary.org [2018. 11. 12.].

¹⁴ Ellenben az afgán elnökkel, Hámid Karzaival igen. Karen DEYOUNG – Scott WILSON: As Obama opens NATO summit in Chicago, focus is on winding down Afghanistan war, [online], 2012. 05. 20., 1. Forrás: washingtonpost.com [2018. 11. 12.].

¹⁵ GRARE: *i. m.*, 986.

Sharif-kormánynak megvolt a maga története az Egyesült Államokkal, tehát e tekintetben a harmadik Sharif-kormányzat nem indult teljesen tiszta lappal. Sharif ráadásul közel egy évtizedes politikai száműzetése során figyelemmel követte, hogy az Egyesült Államok 2002 és 2008 között hatalmas pénzüsszegekkel támogatta az öt félreállító Musharrafot – nem meglepő hát, hogy bizalmatlanságot táplált a volt tábornok-elnök legjelentősebb szövetségeseivel és segélyezőjével szemben. Sharif ellenérzését csak fokozta, hogy hazatértét követően hazája sajtója az amerikai dróntámadásoktól volt hangos. A konzervatív politikus – akkor még ellenzéki pártvezérként – elítélte a pakisztáni területeken végrehajtott támadásokat, így az északi ország részben kialakult helyzet is hozzájárult ahhoz, hogy a PML-N vezetője bizalmatlan legyen az Amerikai Egyesült Államok iránt.¹⁶

Visszatekintve a 2013 és 2017 közötti időszakra, immáron egyértelműen látszik, hogy a várakozásokkal ellentétben a harmadik Sharif-kormány külpolitikai törekvései nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket. A PML-N-kormányt az a kritika érte, hogy erőtlen külpolitikát folytat,¹⁷ sőt, akadt olyan ellenzéki politikus is – például a 2007-ben meggyilkolt néppárti politikus, Benazir Bhutto fia és politikai örököse, Bilawal Bhutto Zardari –, aki úgy nyilatkozott, hogy Sharif „nem létező külpolitikája” eredményeként az ország mind regionális, mind pedig globális szinten elszigetelődött.¹⁸ Való igaz, hogy a PML-N-kormányzat alatt Pakisztán nem volt képes az elvárásoknak megfelelően megszilárdítani pozícióját az aktuális globális rendben, és ennek oka igen összetett volt. Sharif harmadik miniszterelnöksége alatt olyan belpolitikai problémák merültek fel, illetve kerültek előtérbe, amelyek mellett óhatatlanul is háttérbe szorult a hagyományos külpolitikai prioritásrendszer.

A 2013-tól számított időszak az Egyesült Államok számára is komoly kihívásokat tartogatott (külpolitikáját tekintve idesorolható például a közel-keleti és észak-afrikai államoknak az arab tavasz következményeként meggyengült helyzete, az Iszlám Állam felemelkedése, illetve a 2014-es ukrajnai válság), ám a szuperhatalom külpolitikai lendülete és aktivitása mindettől függetlenül nem csökkent. Ami az időszak amerikai külpolitikájának elméleti hátterét illeti, az első Obama-adminisztráció idején kialakított, részben liberális és realista elemeket is tartalmazó külügyi irányvonal érvényesült, amely – minden bizonnyal a feltörekvő szuperhatalom, Kína ellensúlyozására utalva – a „tengely”, illetve a „kiegyensúlyozás” nevet kapta.¹⁹ Azonban mialatt képességei, hagyományos szövetségi és eszközrendszere lehetővé tette az Egyesült Államok számára, hogy külpolitikai elveit és prioritásait töretlenül érvényesítse, addig Pakisztán e tekintetben nagyon ingatag lábakon állt. Ráadásul egy olyan országban, ahol állandó a belpolitikai instabilitás, ahol a hadsereg és a hírszerző szolgálatok érezhetően befolyásolják a politikai folyamatokat, ahol egyetlen miniszterelnök sem képes kitölteni hivatali idejét, nehezen alapozható meg egy konstans és következetes külpolitikai irányvonal. A tény, hogy a Sharif-kormány alatt a különböző belpolitikai gondok nem csekély hatást gyakoroltak az ország külkapcsolatainak minőségére, és egyúttal alárendelt státusba is helyezték azokat, komoly aggályokat

¹⁶ Daniel S. MARKEY: What if Pakistan's 'Old Lion' Returns to Govern?, [online], 2013. 05. 06. Forrás: crf.org [2018. 11. 12.].

¹⁷ Shahzeb Ali RATHORE: Pakistan's Stunted Foreign Policy, [online], 2016. 06. 24. Forrás: thediplomat.com [2018. 11. 14.].

¹⁸ Pakistan in hot waters due to 'non-existent' foreign policy, says Bilawal, [online], 2017. 08. 27. Forrás: pakistantoday.com.pk [2018. 11. 12.].

¹⁹ MAGYARICS Tamás: „Don't Do Stupid Stuff”. Barack Obama realista internacionalista külpolitikája, [online], 2017. 18. Forrás: kki.hu [2018. 11. 12.].

keltett a pakisztáni politikai körökben. A hazája negatív megítélésére különösen érzékeny pakisztáni elit rossz jelnek, egyfajta imázsvesztésnek tekintette ezt a kényszerű külpolitikai „visszavonulást”, hiszen a számos belpolitikai gond kendőzetlenül megmutatta a külvilág számára, hogy a dél-ázsiai ország korántsem a stabilitás útján halad.

Belpolitikai problémák Pakisztánban

Ezen a ponton érdemes felidézni, hogy melyek voltak azok a belső folyamatok, amelyek lekötötték a PML-N-kormány képességeit és erőforrásait. Az ország politikai struktúrájára a mai napig leginkább jellemző probléma a fékek és ellensúlyok hiánya, ami Nawaz Sharif alatt a hatalmi ágak szétválasztásának hagyományos kérdéskörén túl a különböző kormányzati politikákat, így a külpolitikát is áthatotta. A külügyminiszteri hivatal, amelyet az előző kormány alatt Hina Rabbani Khar asszony töltött be, 2013 májusától közvetlenül a miniszterelnökhöz került, így – szokatlan módon – a PML-N-kormány idején a külügyi tárca élén nem állt hagyományos szakfelelős. A miniszterelnököt egy külügyi tanácsadó, a közgazdász Sartaj Aziz és egy speciális tanácsadó, a korábbi washingtoni és brüsszeli nagykövet, Tariq Fatemi segítette a külpolitikai irányvonalak és prioritások kijelölésében. Kettejük mellett Nawaz Sharif külügyminiszter rendelkezésére állt még a kabinet számos civil és katonai szaktanácsadója is.²⁰ A fékek és ellensúlyok hiányosságai mellett további kihívást jelentett az immáron állandósult belpolitikai instabilitás, a politikai riválisok véget nem érő vádaskodása, valamint az elit korrupciós ügyei is. Ez utóbbi jelenség a Sharif-kormány idején olyan súlyos formát öltött, hogy 2017 nyarán egy bírósági eljárás keretében – korrupció vádjával – végül magát a miniszterelnököt is menesztették posztjáról.²¹

Az új kormánynak a gazdasági és nemzetbiztonsági szektorokban is növekvő nehézségekkel kellett szembenéznie. Ami a nemzetgazdaságot illeti, a kabinet optimista narratívájával ellentétben nem volt teljesen zökkenőmentes a növekedés: az ország gazdasági teljesítménye nem nőtt olyan gyors ütemben, mint ahogyan azt a Sharif-kormány gazdasági szakértői beharangozták, amikor 2013 tavaszán az új reformcsomagot ismertették. 2014-ben a remélnél jóval alacsonyabb, csupán 2,12%-os növekedési ráta éppen abban a szektorban nyilvánult meg, amelyet az ország legfontosabb gazdasági ágazataként tartanak számon: a mezőgazdaságban. A gazdasági teljesítmény romlását elsősorban a GDP-mutatószámok visszaesése tükrözte, ám az állampolgárok közötti jövedelem- és vagyonkülönbség növekedése is a negatív tendenciák közé tartozott.²²

A nemzetbiztonsági szektorban még ennél is súlyosabb volt a helyzet. A Musharraf-éra során a dél-ázsiai régió számos biztonsági kihívása – nemzetközi bűnözés, nukleáris proliferáció, a nem állami szereplők megerősödése – közül a terrorizmus kétségkívül a legaggasztóbb jelenséggé lépett elő (ez napjainkban sem változott), és talán nem meglepő, hogy az Egyesült Államok és Pakisztán kapcsolatai tekintetében ez jelentette a legnagyobb

²⁰ Muhammad Najam-ud-din FARANI: Domestic Challenges for Pakistan's Foreign Policy during Nawaz Sharif's Third Prime Ministerial Term, *Journal of Politics and International Studies*, 3. évf., 2017/1, 85–97., 88.

²¹ Első ránézésre úgy tűnhet, hogy a bírósági eljárások a korrupciót elítélő állampolgárok akarát tükrözik, de előfordul, hogy a bírák is a maguk intézményeinek érdekeit tartják szem előtt, ezért sok esetben megvásárolhatóak. GRARE: *i. m.*, 992.

²² FARANI: *i. m.*, 89–90.

kihívást. Nem egy statisztika támasztja alá, hogy Pakisztánban 9/11-et követően a különböző szélsőséges csoportok által elkövetett terrorista cselekmények ismét megszorodtak, noha a kilencvenes években megszilárdult tendencia alapján még úgy tűnt, hogy a dél-ázsiai ország terrorizmusfenyegetettségi szintje tartósan alacsony marad.²³ A helyzet komolyságát illusztrálja az is, hogy az Egyesült Államok több olyan terrorista hálózatot is feltüntetett az általa ismert iszlamista terrorista szervezetek listáján, amelyek Pakisztán területén is tevékenységet folytatnak. Ezek közül a legismertebbek a pandzsábi székhelyű, ám elsősorban Kasmírban aktív Lashkar-e-Taiba és Jaish-e-Mohammed nevű szervezetek, az északnyugati Haibár Pahtunhva tartományban tevékenykedő Tehrik-i-Taliban csoport, valamint a szintén északnyugati törzsi területeken aktív Haqqani-hálózat.²⁴

Egy régi faktor: a Haqqani-hálózat

A vizsgált időszak amerikai–pakisztáni kapcsolatrendszer szempontjából érdemes kiemelni a Haqqani-hálózatot a fenti terrorszervezetek közül, különösen azért, mert éppen az Egyesült Államok volt az a nemzetközi szereplő, amely egy időben szövetségesének tekintette azt. A Talibánnal azonos értékeket és elveket valló iszlamista szervezetet még a hetvenes évek végén, a szovjet megszállás kezdetén hozták létre Afganisztánban, ahol a mai napig aktív, ahogyan Pakisztán északnyugati, határ menti törzsi területein is. A szervezet köztudottan szoros kapcsolatot ápol külföldi iszlamista csoportokkal, és a kilencvenes évek végére az is világhosszra vált, hogy az al-Káida terrorszervezettel is együttműködést folytat.²⁵ A Haqqani-hálózat már a 2010-es évek elején bebizonyította, hogy a keze messzire elér: jelenlegi vezetőjének, Sirajuddin Haqqaninak a neve hozható összefüggésbe a 2009-ben a khosti Camp Chapman bázison elkövetett, hét amerikai CIA-munkatárs halálát okozó merénnyel, valamint a 2010-ben megghiúsult Times Square-i autóbombás kísérlettel is.²⁶ Ennek fényében felmerül a kérdés, hogy az Egyesült Államok miért csak 2012-ben minősítette terrorista szervezetnek a hálózatot,²⁷ amikor már évekkel korábban is komoly példák támasztották alá a terrorista cselekmények és a Haqqani-hálózat közötti összefüggést. Vélhetően Obama elnök úgy gondolta, hogy amennyiben feketelistára tenné a szervezetet, minden remény elveszne az afganisztáni helyzet rendezésére.²⁸ Mindenesetre ezen az elgondolásán változtatott, hiszen a hálózat átminősítésével a korábbi feszültségek nyíltan felszínre törtek, ahogyan az is hivatalossá vált, hogy a Haqqani-hálózat az Amerikai Egyesült Államok ellensége.

Obama célja már korábban is az volt, hogy Pakisztánt rábírja az afgán határvidék megtisztítására. Iszlámábád válasza nem felelt meg az Egyesült Államok várakozásainak, noha az afganisztáni háború kezdete óta több katonai műveletet is indított a FATA

²³ Luqman SAEED – Shabib Haider SYED – Roger P. MARTIN: Historical patterns of terrorism in Pakistan, [online], 2014. Forrás: researchgate.net [2018. 11. 14.].

²⁴ U.S. Department of State: Foreign Terrorist Organizations, [online]. Forrás: state.gov [2018. 11. 07.].

²⁵ Thomas RUTTIG: The Haqqani Network Blacklisted: From US Asset to Special Foe, [online], 2012. 09. 20. Forrás: afghanistan-analysts.org [2018. 11. 15.].

²⁶ Karen DEYOUNG: U.S. goes after Haqqani network, [online], 2011. 10. 15. Forrás: washingtonpost.com [2018. 11. 15.].

²⁷ Stratfor Situation Report: Pakistan: U.S. Blacklists Haqqani Network, [online], 2012. 09. 07. Forrás: stratfor.com [2018. 11. 15.].

²⁸ RUTTIG: *i. m.*

területén aktív terrorista csoportok – így többek között a Haqqani-hálózat és a Tehrik-i-Taliban – ellen. A katonai műveletek szempontjából talán a 2008–2009-es időszak volt a „legtermékenyebb”, hiszen ekkoriban zajlottak a Rah-e-Haq, a Sher Dil, Rah-e-Rast, a Zalzalá és a Rah-e-Nijat elnevezésű katonai műveletek.²⁹ Ezekkel kapcsolatban több gond is felmerült. Először is, amikor az afganisztáni Talibán megbukott, a FATA területén élő szimpatizáns törzsek nem csekély számú szélsőségest fogadtak be, és sem Washington, sem pedig Iszlámábád felszólítására nem adták ki a hegyvidéki területeken rejtőzködő terroristákat. Egy másik ok az volt, hogy a pakisztáni vezetés komolyan tartott a katonai műveletek belbiztonsági hatásaitól, hiszen a FATA területén, azon belül Észak-Vazirisztán törzsi ügynökségben élő, többnyire pastun nemzetiségű lakosok a hadsereg és a szélsőségesek összecsapásának elkerülhetetlen velejárájaként egymás ellen fordulhattak volna. De talán még ennél is komolyabb volt az a félelem, hogy a „tisztogatásokra” adott válaszként a terrorista cselekmények száma jelentősen emelkedik Pakisztánban, és ez visszatartotta Iszlámábádot egy komolyabb katonai offenzívától. Bebizonyosodott ugyanis, hogy mialatt a pakisztáni hadsereg kapacitása nem minden esetben bizonyul elegendőnek az elsősorban Észak-Vazirisztánban tevékenykedő terrorhálózatokkal szemben, addig a szélsőségesek képesek az ország teljes területén váratlan terrorista cselekmények végrehajtására,³⁰ ahogyan azt a 2014-es pesavari támadás esetében is tapasztalhattuk.

Természetesen Washington folyamatos nyomást gyakorolt a pakisztáni kormányzatra a határvidéken kialakult helyzet mielőbbi rendezése érdekében, és ez a presszió többszörösen is magyarázkodásra készítette Iszlámábádot. A Talibán afganisztáni bukása óta a pakisztáni hadsereget – valamint az ISI-t – nem egyszer érte az a vád, hogy kettős játékot folytat: mialatt végrehajtja az Egyesült Államok által „kikényszerített” katonai határműveleteket, menedéket nyújt a terrorszervezeteknek.³¹ A probléma súlyát mutatja, hogy a katonai vezetés és az ISI kettős politikája a mai napig meghatározza az amerikai–pakisztáni kapcsolatok minőségét; és miután ez a tendencia igen mélyen gyökerezik a pakisztáni politikai életben, a közeljövőben valószínűleg nem is születik rá érdemi megoldás.

A 2014-es Zarb-e-Azb művelet

A Nawaz Sharif harmadik miniszterelnöki ciklusa során indított legjelentősebb terrorizmusellenes művelet kétségkívül a Zarb-e-Azb offenzíva volt, amelynek neve Mohamed próféta kardcsapására utal.³² A művelet az afgán–pakisztáni határvidéken, azon belül is az Észak-Vazirisztánban tevékenykedő militáns csoportok ellen irányult, amelyek többnyire a Haqqani-hálózat, illetve a pakisztáni tálib mozgalom, a Tehrik-i-Taliban (TTP) zászlaja alatt csoportosultak. Ez utóbbi szélsőséges iszlamista szervezet az évek során számos merényletért vállalta a felelősséget Pakisztán-szerte, sőt, a pakisztáni kormány által 2008-ban közzétett bizonyítékok alapján feltételezhető, hogy 2007 decemberében akkori

²⁹ Mukesh Kumar KHATWANI – Ishrat Afshan ABBASI: An Overview of Major Military Operations in the Tribal Areas of Pakistan, *Journal of Academic and Social Research*, 1. évf., 2018/1, 1–14., 4.

³⁰ HAMEED: *i. m.*

³¹ GRARE: *i. m.*, 995.

³² Steve COLL: Pakistan's Offensive, America's Withdrawal, [online], 2014. 06. 19. Forrás: newyorker.com [2018. 12. 02.].

vezetője, Baitullah Mehsud játszott közre Benazir Bhutto meggyilkolásában is.³³ A pakisztáni Talibán megalakulása a 2000-es évek elejére tehető, amikor az Egyesült Államok nyomására a pakisztáni hadsereg elindította első felkelés elleni műveletét az északnyugati Haibár Pahntunhva tartományban, illetve Észak- és Dél-Vazirisztán törzsi ügynökségekben. A tisztogatás során több ezer pastun származású személy és mintegy kétszáz törzsi vezető vesztette életét. Az offenzívára adott válaszként kezdődött meg a TTP, az afganisztáni Talibán pakisztáni ernyőszerzetének létrehozása, amelynek elsődleges célpontjai – mind a mai napig – a pakisztáni biztonsági erők munkatársai, illetve a civil lakosság.³⁴ A TTP 2007-ben, az iszlámábádi Vörös Mecset ostromára válaszul deklarálta megalakulását.

A Zarb-e-Azb műveletet megelőző évben, 2013-ban két, egymással szoros összefüggésbe hozható esemény is történt, amely hatással volt az amerikai–pakisztáni kapcsolatokra. Az elsőre október 23-án sor: ekkor találkozott Washingtonban a két frissen választott vezető, Nawaz Sharif és Barack Obama. Amint már említettük, Sharif néhány évvel korábban, ellenzéki politikusként nyíltan szót emelt az északi országrészben zajló amerikai dróntámadások ellen, és noha ezúttal elsődleges kötelessége az amerikai–pakisztáni kapcsolatok stabilizálása volt, a 2013-as washingtoni csúcstalálkozó alkalmával sem rejtette véka alá álláspontját. Annak ellenére, hogy a tárgyalás a kölcsönös szívélyesség jegyében zajlott, Sharif kénytelen volt megemlíteni a sokat vitatott drónkérdést. A pakisztáni politikus azal a kéréssel fordult Obamához, hogy állítsa le az országa északnyugati területeit sújtó támadásokat.³⁵ Obama a nyilvánosság előtt hallgatott, valószínűleg azért, mert az amerikai drónprogram legalitásának kérdése már a tárgyalást megelőző napokban is komoly nemzetközi jogi vitákat generált.³⁶ A bilaterális találkozó azonban alapvetően eredményesnek bizonyult, hiszen a két politikus megerősítette terrorizmusellenes együttműködését.³⁷ A másik jelentős esemény pontosan egy héttel az Obama–Sharif-találkozót követően történt, és az eset nyomán azonnal fel is merült a gyanú, hogy a pakisztáni miniszterelnök a színtalpak mögött mégiscsak jóváhagyja az amerikai drónprogramot.³⁸ 2013. november 1-jén ugyanis a CIA drónjai megölték Hakimullah Meshudot, a TTP vezetőjét, amint éppen egy gyűlésről tartott hazafelé. A helyzetet súlyosbította, hogy éppen a dróntámadást követő napon indultak volna meg a tárgyalások a pakisztáni kormány és a terrrorszervezet tagjai között, így a dél-ázsiai ország több magas rangú vezetője is elítélte a támadást.³⁹ A pakisztáni vezetés számára alapvető problémát jelentett, hogy a fontos célpontok kiiktatását követő hónapokban emelkedni szokott az erőszakos cselekmények száma az országban.⁴⁰

³³ Hassan ABBAS: A Profile of Tehrik-i-Taliban Pakistan, [online], 2008, 2. Forrás: belfercenter.org [2018. 12. 02.].

³⁴ Sahar KHAN: Double Game. Why Pakistan Supports Militants and Resists U.S. Pressure to Stop, [online], 2008, 7. Forrás: cato.org [2018. 12. 02.].

³⁵ Lesley CLARK: Sharif to Obama: Stop drone attacks on Pakistani soil, [online], 2013. 10. 23. Forrás: mcclatchydc.com [2018. 12. 02.].

³⁶ Uo.

³⁷ Uo.

³⁸ Tom HUSSAIN – Jonathan S. LANDAY: CIA drones kill Pakistani Taliban leader, [online], 2013. 10. 23. Forrás: mcclatchydc.com [2018. 12. 02.].

³⁹ Uo.

⁴⁰ Isaac Kfir: The Consequences of Killing Hakimullah Mehsud, [online], 2013. 11. 05. Forrás: syracuse.edu [2018. 12. 02.].

A Zarb-e-Azb művelet a következő év júniusában indult meg, miután nyilvánvalóvá vált, hogy a PML-N-kormány és a TTP tárgyalásai nem vezetnek eredményre. Az észak-vazirisztáni műveleti környezet igen sajátos volt, hiszen amellett, hogy különböző hátterű arab, közép-ázsiai, pandzsábi és szektáriánus terroristáknak nyújtott menedéket, az afganisztáni Talibán is bázisként használta.⁴¹ Észak-Vazirisztán hegyes, kietlen vidék, így nem csoda, hogy a pakisztáni civil és katonai vezetés – dacára az amerikai presszióknak – évekig halogatta a döntést, hogy új frontot nyisson a FATA területén.⁴² A térséghez hasonlóan a művelet is különlegesen bizonyult: ez volt az első pakisztáni katonai offenzíva, amely a FATA hét törzsi ügynöksége közül Észak-Vazirisztánban zajlott. A korábbi műveletek, amelyeket a FATA más részein hajtottak végre, nem minden esetben hozták meg az elvárt eredményt.⁴³ Ezzel szemben – hivatalos pakisztáni források szerint – a Zarb-e-Azb eredményes volt: a pakisztáni hadsereg összesen 3600 négyzetkilométer nagyságú területet tisztított meg a terrorszervezetek tagjaitól, 3500 terroristával végzett, 992 rejtékhelyet rombolt le és 253 tonna robbanószert foglalt le; saját veszteségei 490 főt számláltak. A művelet megindításának napját, június 15-ét történelmi jelentőségű napként emlegették.⁴⁴ A Zarb-e-Azb sikerei ellenére azonban nem szabad elfelejtenünk, hogy a pakisztáni 9/11-nek nevezett tragikus pesavari iskolai támadás (amelyet a Hakimullah Meshud helyére lépő új TTP-vezér, Mullah Fazlullah rendelt el) éppen a vazirisztáni tisztogatásokra reagálva történt meg.⁴⁵

2015-ben ismét sor került egy találkozóra Nawaz Sharif és Barack Obama között, amelynek eredményeként egy közös amerikai–pakisztáni nyilatkozatot is közzétettek. Ez a második csúcstalálkozó már az észak-vazirisztáni offenzívát követően zajlott le, így a közös nyilatkozatban Obamának alkalma adódott köszönetet mondani dél-ázsiai szövetségeseinek a terrorizmus elleni háborúhoz való hozzájárulásáért, valamint kiemelni a Zarb-e-Azb műveletet.⁴⁶ Emellett 2014 év elején Sartaj Aziz pakisztáni külügyi tanácsadó és John Kerry amerikai külügyminiszter kezdeményezésére ismét elindult a három éven keresztül szünetelő Egyesült Államok–Pakisztán Stratégiai Dialógus is,⁴⁷ tehát összességében elmondható, hogy a 2010-es évek közepére sikerült az amerikai–pakisztáni kapcsolatokat javuló pályára állítani.

Bilaterális kapcsolatok a Trump-adminisztráció idején

Donald Trump elnökségével újabb fordulat állt be az amerikai–pakisztáni partnerségben, noha ez a tény csupán 2017 nyarán vált nyilvánvalóvá. Az Obama- és Sharif-kormányok kölcsönös erőfeszítései nyomán javulni látszó bilaterális kapcsolatok a republikánus elnök alatt ismét hanyatlásnak indultak, és a helyzet a 2011-es problémás időszakra kezdett em-

⁴¹ Farhan ZAHID: The Successes and Failures of Pakistan's Operation Zarb-e-Azb, [online], 2015. 07. 10. Forrás: james-town.org [2018. 12. 02.].

⁴² Uo.

⁴³ Uo.

⁴⁴ 490 soldiers, 3,500 militants killed in Operation Zarb-e-Azb so far: DG ISPR, [online], 2016. 06. 15. Forrás: tribune.com.pk [2018. 12. 02.].

⁴⁵ ZAHID: *i. m.*

⁴⁶ The White House: 2015 Joint Statement By President Barack Obama And Prime Minister Nawaz Sharif, [online], 2015. 10. 22. Forrás: obamawhitehouse.archives.gov [2018. 12. 02.].

⁴⁷ U.S.-Pakistan Strategic Dialogue Resumes After Three Years, [online], 2014. 01. 27. Forrás: rferl.org [2018. 12. 02.].

lékeztetni. Az új adminisztráció első évében egyértelművé vált, hogy Washington türelme fogytán: az Iszlámábáddal szembeni bírálatok felerősödtek és az ellenséges retorika egyre intenzívebbé vált – ez a trend mindenekelőtt Trump elnök nyilvános beszédeiben és internetes megnyilvánulásaiban volt tetten érhető. Jelentős változások álltak be a Pakisztánnal kapcsolatos prioritásokban is. Mialatt a demokrata vezetés számára fontos célkitűzés volt, hogy rábírja szövetségesét az afganisztáni határvidék megtisztítására, addig a republikánus kormányzat egyenesen stratégiája fókuszpontjának tekintette a Talibán, a Haqqani-hálózat és más szélsőséges csoportok elleni küzdelmet.⁴⁸

Donald Trump választási kampánya idején még nem fektetett különösebb hangsúlyt a dél-ázsiai régióra, azonban hivatala betöltésével kénytelen volt fokozottabb figyelmet szentelni a térségnek, ezzel együtt Pakisztánnak is. Ennek legfőbb oka az volt, hogy az elnök álláspontja szerint Pakisztán nagymértékben hozzájárult az afganisztáni helyzet romlásához.⁴⁹ Trump 2017. augusztus 21-én, a virginiai Fort Myer katonai támaszponton tartott beszédében erősen bírálta a szövetséges ország vezetését, amiért az a milliárdos nagyságrendű amerikai támogatások ellenére is menedéket biztosított a különböző terrorszervezetnek.⁵⁰ Ez volt az első komoly megnyilvánulás a republikánus elnök részéről, amelyben hangot adott a pakisztáni kormányzattal szembeni elégedetlenségének. Ugyanakkor Trump méltatta a Pakisztánnal szomszédos India szerepvállalását az afganisztáni rendezésben, és felvetette, hogy az amerikai–indiai stratégiai partnerséget terjesszék ki az afganisztáni gazdasági segítyezésre és fejlesztésre is.⁵¹ Az, hogy az elnök egyazon beszéd során említette meg a két rivális államot, ráadásul lényegesen eltérő színben tüntette fel őket, nem sok jót ígért Pakisztán számára. Másnap, augusztus 22-én Rex Tillerson, a Trump-adminisztráció korábbi külügyminisztere kijelentette, hogy Pakisztán 2004-ben elnyert kiemelt NATO-n kívüli szövetségesi (MNNA) státusa is veszélybe kerülhet, amennyiben nem bizonyítja elkötelezettségét a Talibán elleni küzdelem során.⁵² A két ország közötti feszültség tehát ott élt eltelével, 2017 nyarán kiújulni látszott.

Ebben az időszakban Pakisztán ismét belpolitikai problémákkal küzdött. A PML-N-kormány élén álló Nawaz Sharif harmadjára sem tudta kitölteni mandátumát: ahogyan világszerte sok vezető politikust, úgy őt is utolérték a Panama-botrány hullámai, és 2017. július 28-án egy hosszas korrupciós eljárás nyomán távozni kényszerült posztjáról.⁵³ Helyét Shahid Khaqan Abbasi vette át, aki egészen a következő év májusáig hivatalában maradt, mint ideiglenes kormányfő. A 2018. júliusi általános választások győztese meglepő módon a Tehreek-e-Insaf jobbközép párt lett, az ország miniszterelnöke pedig a krikettjátékosból politikussá vált Imran Khan. Noha a zavaros belpolitikai helyzet ellenére sem került el Iszlámábád figyelmét az amerikai fél elégedetlensége, a legtöbb pakisztáni katonai vezető és politikus egyetértett abban, hogy Trump hangos és látványos retorikája nem von maga

⁴⁸ Madiha AFZAL: Why the Trump administration's policy on Pakistan is likely to fail, [online], 2017. 11. 22. Forrás: brookings.edu [2018. 09. 01.].

⁴⁹ Khalid Hussain CHANDIO: Trump and South Asia: Politics of Pakistan-US Relations in Perspective, [online], 2018, 60. Forrás: ipripak.org [2018. 09. 01.].

⁵⁰ Uo.

⁵¹ READ: Trump's speech on Afghanistan, [online], 2017. 08. 22. Forrás: edition.cnn.com [2018. 09. 01.].

⁵² CHANDIO: *i. m.*, 67.

⁵³ Sune Engel RASMUSSEN: Pakistani court removes PM Nawaz Sharif from office in Panama Papers case, [online], 2017. 07. 28. Forrás: theguardian.com [2018. 12. 02.].

után komoly következményeket.⁵⁴ Az iszlámábádi vezetés attitűdjéhez bizonyára az a körülmény is hozzájárulhatott, hogy a megszokott gyakorlattal ellentétben az új amerikai elnök kritikus észrevételeit többnyire a Twitter internetes médiacsatornán tette közzé. Ilyen volt az újév legelső, 2018. január 2-i üzenete is, amelyben Trump elnök hazugnak és csalónak nevezte dél-ázsiai szövetségét, és túrhetetlennek minősítette, hogy az évek során adományozott 33 milliárd dollárért cserébe országa szinte semmit nem kapott viszonzásul.⁵⁵ Iszlámábád teljes egészében elutasította az amerikai elnök vádjait. Álláspontját azzal indokolta, hogy hadserege az elmúlt évek során minden terrorista bázist felszámolt a vazirisztáni területeken.⁵⁶ Azt is fontos megjegyezni, hogy Pakisztán a Trump által emlegetett pénzüsségeket nem tekintette segélynek. Az ország vezetői nem egyszer kijelentették, hogy ők csupán végrehajtják az Egyesült Államok háborúját, így a szóban forgó támogatás az ő szemükben egyfajta kártérítés volt, amelyet az amerikai felszólításra indított műveletekért cserébe kaptak.⁵⁷

Már a Trump-adminisztráció kezdeti időszakában is akadtak olyan politikusok és szakértők, akik úgy vélték, hogy a különböző segélyek folyósítását érdemes lenne komolyabb feltételekhez kötni. Az első ilyen ajánlást 2017 februárjában a konzervatív Hudson Institute honlapján tették közzé; a dokumentum szerzői Husain Haqqani és Lisa Curtis. A szakemberek célja olyan stratégia felvázolása volt, amely Iszlámábád kettős politikájának szankcionálására épül, anélkül, hogy helyrehozhatatlanul elvágná az Egyesült Államok és Pakisztán közötti kötelékeket.⁵⁸ A dokumentum egyik lényeges megállapítása az volt, hogy az Egyesült Államoknak be kell látnia: segélyalapú politikája, amely alapvetően a két ország partnerségének előmozdítását célozta, végeredményben nem vezetett sikerre. Nem meglepő tehát, hogy a számos szakpolitikai ajánlás között szerepelt az is, hogy az Egyesült Államok a katonai jellegű segélyeket és egyéb támogatásokat elsősorban Pakisztán terrorizmusellenes tevékenységekhez kösse.⁵⁹ Ezt az elképzelést a republikánus kormányzat a gyakorlatban is megvalósította. 2018. január 4-én Washington bejelentette, hogy felfüggeszti egy legalább 900 millió dollár értékű koalíciós segély folyósítását, azonban azt is világossá tette, hogy a szankció nem érinti a civil támogatásokat.⁶⁰ A bejelentés azért is volt rendkívüli, mert amellet, hogy tovább fokozta az elmúlt hónapok során jelentkezett feszültséget, megcáfolta a pakisztáni vezetés elképzelését, amely szerint Trump elnök „ugat, de nem harap”. Hasonló helyzet állt elő az év második felében. Pakisztán új miniszterelnöke, Imran Khan csupán két hete lépett hivatalba, amikor 2018. szeptember 2-án Tillerson utódja, Mike Pompeo bejelentette, hogy az Egyesült Államok újabb, 300 millió dollár összegű koalíciós segélyt von meg Iszlámábádtól, amiért az nem bizonyult eléggé hatékonynak a terrrorszervezetek elleni

⁵⁴ BRUDE RIEDEL: Trump is right: Pakistan is a terrorist haven. But what will he do about it?, [online], 2018. 01. 04. Forrás: brookings.edu [2018. 09. 01.]

⁵⁵ CHANDIO: *i. m.*, 58.

⁵⁶ AFZAL: *i. m.*

⁵⁷ JEFF M. SMITH: A Belated Reckoning: U.S.–Pakistan Relations in the Trump Era, [online], 2018. 02. 06., 6. Forrás: docs.house.gov [2018. 09. 01.]

⁵⁸ HUSAIN HAQQANI – LISA CURTIS: A New U.S. Approach to Pakistan: Enforcing Aid Conditions without Cutting Ties, [online], 2017. 02. 06. Forrás: hudson.org [2018. 09. 01.]

⁵⁹ Uo.

⁶⁰ ARSHAD MOHAMMED – JONATHAN LANDAY: U.S. suspends at least \$900 million in security aid to Pakistan, [online], 2018. 01. 04. Forrás: reuters.com [2018. 09. 01.]

döntő fellépésben.⁶¹ Ez a nyilatkozat különösen váratlan volt, hiszen az új pakisztáni kabinetnek jóformán még ideje sem maradt arra, hogy külpolitikai irányvonalát kinyilvánítsa. Pompeo ugyanakkor négy nappal később, iszlámábádi látogatása alkalmával biztosította Imran Khant, hogy az új pakisztáni kormány tiszta lappal indulhat a bilaterális kapcsolatok tekintetében.⁶²

Noha a republikánus vezetés az elmúlt hónapok során igen látványosan szankcionálta Iszlámábád mulasztásait, nem ez volt az első eset a két ország kapcsolatának történetében, amikor az amerikai fél jelentősebb támogatást vont meg szövetségésétől. Elnöksége utolsó hónapjaiban, 2016-ban Obama elnök is felfüggesztett egy 300 millió dolláros segélyösszeget, ráadásul ugyanabban az évben a Kongresszus megakadályozta a Pakisztán által korábban megrendelt nyolc amerikai F-16-os vadászgép szállításának finanszírozását is.⁶³ Az ügy komolyan megrendítette a pakisztáni fél bizalmát. A beszerzés során tapasztalt nehézségek arra utalnak, hogy a pakisztáni védelmi szektor kissé el fog távolodni az Egyesült Államok technológiájától, és várhatóan olyan nemzetközi partnerek felé fog fordulni, mint Oroszország vagy Kína. A már körvonalazódó irányváltás azonban nem váratlan, hiszen a 2010-es évek elejétől kezdődően Pakisztán egyre látványosabban közeledik a feltörekvő nagyhatalmakhoz, elsősorban gazdasági és diplomáciai vonalon.

Az Egyesült Államok, Kína és Pakisztán

Végezetül meg kell említeni egy további, a vizsgált időszak szempontjából rendkívül fontos tendenciát is: a Kínai Népköztársaság egyre látványosabb térnyerését a dél-ázsiai régióban, elsősorban Pakisztánban. Mialatt a Musarraf-éra idején még vitathatatlanul az Egyesült Államok volt Pakisztán legfontosabb szövetségese és pénzügyi segélyezője, a 2010-es évek előrehaladtával ez a domináns szerep veszélybe került, hiszen egyre befolyásosabb szereplőként – befektetőként, hitelezőként, segélyezőként, kivitelezőként, stratégiai együttműködési partnerként⁶⁴ – Kína is megjelent a térségben. Nawaz Sharif harmadik miniszterelnöksége idejére már egyértelművé vált, hogy a globális erőviszonyokban változás zajlik, így India és Pakisztán korábbi, regionális szinten zajló rivalizálása is új kontextusba került. Mindkét ország annak a sokat idézett geopolitikai versengésnek lett a részese, amely jelenleg is zajlik az Egyesült Államok és Kína között az ázsiai és a csendes-óceáni térségben, és amelyben az elemzők szerint mind Indiának, mind pedig Pakisztánnak egyfajta kiegyensúlyozó szerep juthat.⁶⁵ A két dél-ázsiai ország – amennyiben megfelelő módon használja fel külpolitikai eszköztárát – komoly befolyást gyakorolhat a régió geostratégiai folyamatainak alakulására.⁶⁶ Az Egyesült Államok, amely a terrorizmus elleni háború kezdetén még a hegemon szerepét töltötte be a régió partnerségeiben, a 2010-es években

⁶¹ Memphis BARKER: US military confirms \$300m cut in aid to Pakistan, [online], 2018. 09. 02. Forrás: theguardian.com [2018. 09. 01.].

⁶² PM Imran, Pompeo discuss 'aid' suspension, Afghan peace, [online], 2018. 09. 05. Forrás: tribune.com.pk [2018. 09. 16.].

⁶³ HAQQANI-CURTIS: *i. m.*

⁶⁴ Pakistan, China agree to further strengthen bilateral strategic partnership, [online], 2018. 06. 09. Forrás: nation.com.pk [2018. 11. 15.].

⁶⁵ Zulfqar KHAN: Strategic Conundrum of Us – China and India – Pakistan: A Perspective, [online], 2016. 40. Forrás: the-wire.in [2018. 11. 30.].

⁶⁶ Uo., 39.

stratégiát váltott: elsősorban vezetői pozíciójának megerősítésére törekedett, és egyszerre mind igyekezett gátat szabni potenciális kihívója, Kína gazdasági és katonai ambícióinak.⁶⁷

Pakisztán külkapcsolatainak megértéséhez világosan kell látni, hogy az ország egyik külpolitikai érdeke olyan szövetséges államot találni, amelynek segítségével képessé válik az Indiából érkező fenyegetések ellensúlyozására. Pakisztán nemzeti identitásának vizsgálatakor az egyik legfontosabb összetevő az eredendő India-ellenesség, amely az elmúlt évtizedekben politikai és társadalmi szinten egyaránt megnyilvánult.⁶⁸ India és Pakisztán viszonya a mai napig feszült. A két ország 1947 óta négy háborút indított egymás ellen, közülük az utolsót, a kargili háborút Nawaz Sharif második kormánya idején, 1999-ben vívták meg a vitatott hovatartozású Kasmírban. A szomszédos nagyhatalom, Kína – amely 1962-ben szintén határkonfliktusba keveredett Indiával – az 1965-ös háború idején nyíltan Pakisztán mellé állt, és mind diplomáciai, mind pedig pénzügyi eszközökkel támogatta az iszlám köztársaságot.⁶⁹ Noha a kasmíri konfliktus kapcsán igyekezett megőrizni semleges álláspontját, Kína az 1970-es és 1980-as években további segélyekben részesítette dél-ázsiai szomszédját, főként az 1979-es afganisztáni szovjet megszállást követően, amikor az afgán menekültek tízezerszám telepedtek le Pakisztán területén.⁷⁰ Amikor India és Pakisztán 1998 májusában alig néhány hét eltéréssel nukleáris kísérleti robbantásokat hajtott végre, Kína csupán az indiai fél magatartását ítélte el, a pakisztáni kísérletet szó nélkül hagyta⁷¹ – mindez sokat elárul India, Kína és Pakisztán kapcsolatrendszeréről. A félhold és a sárkány együttműködésének tehát már megvolt a maga történeti alapja, amelyre stabilan lehetett építkezni a harmadik Sharif-kormány időszakában is.

Az ok, amiért a 2010-es évek során Kína szerepe felértékelődött Pakisztánban, elsősorban a bilaterális kapcsolat jellegében keresendő: az együttműködés motorját ugyanis a fejlesztések adják, és ez friss alternatívát jelentett az elsősorban védelmi jellegű amerikai partnerséggel szemben (noha a Kerry–Lugar-törvény nyomán a 2010–2014-es pénzügyi időszakban évente másfél milliárd dollárral⁷² emelkedett az amerikai civil támogatások összege is).⁷³ Pakisztán számára tehát a Kínával folytatott gazdasági jellegű együttműködés előnyösebbnek látszott, mint az eleve bizalmatlanságtól és gyanakvástól terhelt védelmi partnerség az Egyesült Államokkal.⁷⁴ Az átalakuló dél-ázsiai geostratégiai környezet ellenére az Egyesült Államok nem bírálta az egyre szorosabb, ám elsősorban gazdasági jellegű

⁶⁷ Uo., 40.

⁶⁸ A már említett volt washingtoni nagykövet, Husain Haqqani például egy televíziós interjúban úgy fogalmazott, hogy a Pakisztáni Iszlám Köztársaság sajátos nacionalizmusát két jellemző mentén lehet leírni: az egyik az, hogy Pakisztán a muszlimok országa, a másik pedig az, hogy az ország alapvetően elkülönül Indiától, hiszen a muszlim lakosság képtelen volt a hindu többséggel együtt élni egyazon államnak a területén. Watch: Karan Thapar Interviews Husain Haqqani on 'Reimagining Pakistan', [online], 2018. 08. 16. Forrás: thewire.in [2018. 11. 30.].

⁶⁹ Asma RASHID: Pak-China Partnership: Us and India's Response, [online], 2017, 249. Forrás: ndu.edu.pk [2018. 12. 01.].
⁷⁰ Uo., 250.

⁷¹ Uo.

⁷² Sajjad ASHRAF: The Kerry-Lugar Bill: Difficult Choices for Pakistan, [online], 2009. 10. 05. Forrás: ethz.ch [2018. 12. 01.].

⁷³ RASHID: *i. m.*, 256.

⁷⁴ Uo.

Kína–Pakisztán-kapcsolatokat – viszont az amerikai–indiai partnerség mélyítése, mintegy a kínai tengely ellensúlyozásaként, racionális lépésnek tűnt a szuperhatalom részéről.⁷⁵

Kínának jelentős stratégiai előnye származik abból, hogy Pakisztán a közvetlen szomszédságában található; a nagyhatalom pontosan ezt a földrajzi közelséget használta ki, amikor dél-ázsiai szomszédját ambiciózus fejlesztési projektje, az Egy Övezet, Egy Út (OBOR) egyik legfontosabb szereplőjének tette meg. A PML-N-kormány egyik legjelentősebb vívmányaként tartják számon a 64 milliárd dollár értékű Kína–Pakisztán Gazdasági Folyosó (CPEC) terv 2015. áprilisi aláírását. A projektet az OBOR zászlóshajójaként is emlegetik.⁷⁶ Kínát a CPEC-projekt során elsősorban a beludzsisztáni Gvadar kikötője érdekelte: a korábban Ománhoz tartozó város kiváló stratégiai ponton épült fel, közel a Hormuzi-szoros bejáratához, amelyen keresztül a világ energiahordozó-szállításának jelentős hányada áthalad naponta. A feltörekvő szuperhatalom kőolajszükséglete a mai napig folyamatosan növekszik. A CPEC-szerződés aláírásának pillanatában még hatalmas gondot okozott Kínának, hogy az öböl menti lelőhelyekről származó kőolajat, amennyiben tengeri szállítmányozásról van szó, kizárólag a riválisai (az Egyesült Államok és India) által ellenőrzött Malakka-szoroson át, az ázsiai kontinenst megkerülve tudja eljuttatni a kínai kikötőkbe.⁷⁷ Erre a problémára jelentett részleges megoldást a CPEC, hiszen a Gvadarban létesített modern kikötőkön át, illetve a Karakoram főútvonalon keresztül a nyersanyagokat rövidebb úton lehet kínai területre szállítani.

A tengerentúli szuperhatalom, az Egyesült Államok diplomatikusan viszonyult a CPEC-hez. Az amerikai külügyminisztérium egyik szóvivője úgy fogalmazott, hogy országa támogatja a gazdasági kapcsolatok szélesítését, viszont azt javasolta, hogy a projektbe érdemes lenne bevonni további térségbeli államokat is, többek között a stratégiai fontosságú Afganisztánt.⁷⁸ Az indiai-óceáni szállítási útvonalak és Afganisztán között létesített összeköttetés az Egyesült Államok számára is előnyös lehet, így ebből a feltevésből kiindulva valószínűleg nem a CPEC lesz az a kezdeményezés, amelyen az amerikai–pakisztáni kapcsolatok sorsa eldőlt.

Záró gondolatok

Az Egyesült Államok és Pakisztán partnersége nehéz utat járt be az elmúlt öt év során; úgy tűnik, hogy napjainkra ugyanahhoz a feszült állapothoz tér vissza, amely a 2010-es évek elejét jellemezte. Nawaz Sharif alatt enyhe közeledés mutatkozott meg a két ország viszonyában, és noha a kétoldalú kapcsolatok ebben az időszakban sem indultak látványos fejlődésnek, visszatekintve talán pozitívabb fényben értékelhetjük a harmadik Sharif-kormány és a második Obama-adminisztráció igyekezetét. Jelenleg Donald Trump kabinetje heves retorikájával és segélypolitikájával jelentős mértékben uralja a kétoldalú kapcsolatokat. Nem fér kétség ahhoz sem, hogy a republikánus kormányzatnak akadnak egyéb eszközei

⁷⁵ Mohammad Samir HUSSAIN: India–United States Strategic Relations: China as a Factor, [online], 2012, 79. Forrás: pu.edu.pk [2018. 11. 15.].

⁷⁶ Daniel S. MARKEY – James WEST: Behind China's Gambit in Pakistan, [online], 2016. 05. 12. Forrás: cfr.org [2018. 12. 01.].

⁷⁷ RASHID: *i. m.*, 251.

⁷⁸ Uo., 253.

is, hogy akaratát a dél-ázsiai országra kényszerítse, legyen az diplomáciai elszigetelés, gazdasági szankció, terrorizmust pártoló államnak minősítés – vagy mindezek együttes alkalmazása.⁷⁹ Természetesen pakisztáni oldalon is találunk kijátszatlan kártyákat, ahogyan az 2012-ben Afganisztán kapcsán már bebizonyosodott. Imran Khan miniszterelnök Amerika-politikája még kialakulóban van, azonban úgy tűnik, hogy az új kormányfő sem Donald Trump érdekeit teszi az első helyre. Ez a tendencia már a kezdetekkor megnyilvánult, amikor Khan első külföldi vendége nem amerikai diplomata volt, hanem az iráni külügyminiszter.⁸⁰ Nem lehet tehát tudni, hogy pontosan merre tart a számos problémával terhelt amerikai–pakisztáni partnerség, annyi azonban bizonyos, hogy nem lenne könnyű a két félnek elengedni egymás kezét. Hiszen a sokat idézett mondás szerint az Egyesült Államok és Pakisztán szövetsége olyan, mint egy szörnyű házasság, amelyben szóba sem jöhet a válás, mert annak költségei az egekben lennének.⁸¹

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 490 soldiers, 3,500 militants killed in Operation Zarb-e-Azb so far: DG ISPR, [online], 2016. 06. 15. Forrás: tribune.com.pk [2018. 12. 02.]
- ABBAS, Hassan: A Profile of Tehrik-i-Taliban Pakistan, [online], 2008. Forrás: belfercenter.org [2018. 12. 02.]
- Abbottabad operation: US shouldn't have bypassed Pakistan, says PM, [online], 2011. 05. 07. Forrás: tribune.com.pk [2018. 11. 08.]
- AFZAL, Madiha: Why the Trump administration's policy on Pakistan is likely to fail, [online], 2017. 11. 22. Forrás: brookings.edu [2018. 09. 01.]
- ASHRAF, Sajjad: The Kerry-Lugar Bill: Difficult Choices for Pakistan, [online], 2009. 10. 05. Forrás: ethz.ch [2018. 12. 01.]
- BARKER, Memphis: US military confirms \$300m cut in aid to Pakistan, [online], 2018. 09. 02. Forrás: theguardian.com [2018. 09. 01.]
- CHANDIO, Khalid Hussain: Trump and South Asia: Politics of Pakistan-US Relations in Perspective, [online], 2018. Forrás: ipripak.org [2018. 09. 01.]
- CLARK, Lesley: Sharif to Obama: Stop drone attacks on Pakistani soil, [online], 2013. 10. 23. Forrás: mcclatchydc.com [2018. 12. 02.]
- COLL, Steve: Pakistan's Offensive, America's Withdrawal, [online], 2014. 06. 19. Forrás: newyorker.com [2018. 12. 02.]
- DEYOUNG, Karen – WILSON, Scott: As Obama opens NATO summit in Chicago, focus is on winding down Afghanistan war, [online], 2012. 05. 20. Forrás: washingtonpost.com [2018. 11. 12.]
- DEYOUNG, Karen: U.S. goes after Haqqani network, [online], 2011. 10. 15. Forrás: washingtonpost.com [2018. 11. 15.]
- EPSTEIN, Susan B. – KRONSTADT, Alan K.: Pakistan: U.S. Foreign Assistance, [online], 2013. Forrás: fas.org [2018. 11. 07.]
- FARANI, Muhammad Najam-ud-din: Domestic Challenges for Pakistan's Foreign Policy during Nawaz Sharif's Third Prime Ministerial Term, *Journal of Politics and International Studies*, 3. évf., 2017/1, 85–97.
- GRARE, Frédéric: Pakistan's foreign and security policies after the 2013 general election: the judge, the politician and the military, [online], 2014. Forrás: humanitarianlibrary.org [2018. 11. 12.]
- HAMEED, Sadika: The Future of Cooperation Between the United States and Pakistan, [online], 2013. Forrás: csis.org [2018. 11. 09.]

⁷⁹ RIEDEL: *i. m.*

⁸⁰ BARKER: *i. m.*

⁸¹ Moot speaker says Pak-US relations are in jeopardy, [online], 2018. 01. 29. Forrás: pakistantoday.com.pk [2018. 12. 02.].

- HAQQANI, Husain – CURTIS, Lisa: A New U.S. Approach to Pakistan: Enforcing Aid Conditions without Cutting Ties, [online], 2017. 02. 06. Forrás: hudson.org [2018. 09. 01.]
- HUSSAIN, Mohammad Samir: India-United States Strategic Relations: China as a Factor, [online], 2012. Forrás: pu.edu.pk [2018. 11. 15.]
- HUSSAIN, Tom – LANDAY, Jonathan S.: CIA drones kill Pakistani Taliban leader, [online], 2013. 10. 23. Forrás: mcclatchydc.com [2018. 12. 02.]
- JIA, Chunyang: New Trends of US Policy toward South Asia: Challenges to CPEC, [online], 2017. Forrás: ipripak.org [2018. 11. 07.]
- KFIR, Isaac: The Consequences of Killing Hakimullah Mehsud, [online], 2013. 11. 05. Forrás: syracuse.edu [2018. 12. 02.]
- KHAN, Sahar: Double Game. Why Pakistan Supports Militants and Resists U.S. Pressure to Stop, [online], 2008. Forrás: cato.org [2018. 12. 02.]
- KHAN, Zulfqar: Strategic Conundrum of Us – China and India – Pakistan: A Perspective, [online], 2016. Forrás: thewire.in [2018. 11. 30.]
- KHATWANI, Mukesh Kumar – ABBASI, Ishrat Afshan: An Overview of Major Military Operations in the Tribal Areas of Pakistan, *Journal of Academic and Social Research*, 1. évf., 2018/1, 1–14.
- KUX, Dennis: US-Pakistan Relations in the Summer of 2011 (ARI), [online], 2011. 07. 20. Forrás: ethz.ch [2018. 11. 10.]
- LUNN, Jon: In brief: Pakistan's multiple crises, [online], 2012. 01. 30. Forrás: researchbriefings.parliament.uk [2018. 11. 08.]
- MAGYARICS Tamás: „Don't Do Stupid Stuff”. Barack Obama realista internacionalista külpolitikája, [online], 2017. Forrás: kki.hu [2018. 11. 12.]
- MARKEY, Daniel S. – WEST, James: Behind China's Gambit in Pakistan, [online], 2016. 05. 12. Forrás: cfr.org [2018. 12. 01.]
- MARKEY, Daniel S.: What if Pakistan's 'Old Lion' Returns to Govern?, [online], 2013. 05. 06. Forrás: crf.org [2018. 11. 12.]
- MARWAN, Amir Hamza – JAN, Faizullah – HUSSAIN, Shahid: Representation of US, Pakistani Government and its Military in Print and Electronic Media of Pakistan after the Killing of Osama Bin Laden, [online], 2017. Forrás: academia.edu [2018. 11. 30.]
- MOHAMMED, Arshad – LANDAY, Jonathan: U.S. suspends at least \$900 million in security aid to Pakistan, [online], 2018. 01. 04. Forrás: reuters.com [2018. 09. 01.]
- Moot speaker says Pak-US relations are in jeopardy, [online], 2018. 01. 29. Forrás: pakistantoday.com.pk [2018. 12. 02.]
- MURPHY, Sean D.: The International Legality of U.S. Military CrossBorder Operations from Afghanistan into Pakistan, [online], 2009. Forrás: law.gwu.edu [2018. 11. 09.]
- Pakistan in hot waters due to 'non-existent' foreign policy, says Bilawal, [online], 2017. 08. 27. Forrás: pakistantoday.com.pk [2018. 11. 12.]
- Pakistan, China agree to further strengthen bilateral strategic partnership, [online], 2018. 06. 09. Forrás: nation.com.pk [2018. 11. 15.]
- Pakistan's Zardari: bin Laden raid was not joint operation, [online], 2011. Forrás: reuters.com [2018. 11. 07.]
- PM Imran, Pompeo discuss 'aid' suspension, Afghan peace, [online], 2018. 09. 05. Forrás: tribune.com.pk [2018. 09. 16.]
- RASHID, Asma: Pak-China Partnership: Us and India's Response, [online], 2017. Forrás: ndu.edu.pk [2018. 12. 01.]
- RASMUSSEN, Sune Engel: Pakistani court removes PM Nawaz Sharif from office in Panama Papers case, [online], 2017. 07. 28. Forrás: theguardian.com [2018. 12. 02.]
- RATHORE, Shahzeb Ali: Pakistan's Stunted Foreign Policy, [online], 2016. 06. 24. Forrás: thediplomat.com [2018. 11. 14.]
- READ: Trump's speech on Afghanistan, [online], 2017. 08. 22. Forrás: edition.cnn.com [2018. 09. 01.]
- RIEDEL, Bruce: Trump is right: Pakistan is a terrorist haven. But what will he do about it?, [online], 2018. 01. 04. Forrás: brookings.edu [2018. 09. 01.]

- ROGGIO, Bill: US helicopters kill 28 Pakistani troops on Afghan border, [online], 2011. 11. 26. Forrás: long-warjournal.org [2018. 11. 09.]
- RUTTIG, Thomas: The Haqqani Network Blacklisted: From US Asset to Special Foe, [online], 2012. 09. 20. Forrás: afghanistan-analysts.org [2018. 11. 15.]
- SAEED, Luqman – SYED, Shabib Haider – MARTIN, Roger P.: Historical patterns of terrorism in Pakistan, [online], 2014. Forrás: researchgate.net [2018. 11. 14.]
- SMITH, Jeff M.: A Belated Reckoning: U.S.–Pakistan Relations in the Trump Era, [online], 2018. 02. 06. Forrás: docs.house.gov [2018. 09. 01.]
- Stratfor Situation Report: Pakisan: U.S. Blacklists Haqqani Network, [online], 2012. 09. 07. Forrás: stratfor.com [2018. 11. 15.]
- TENET, George – HARLOW, Bill: *At the Center of the Storm: My Years at the CIA*, HarperCollins e-books, 2007.
- The White House: 2015 Joint Statement By President Barack Obama And Prime Minister Nawaz Sharif, [online], 2015. 10. 22. Forrás: obamawhitehouse.archives.gov [2018. 12. 02.]
- U.S. Department of State: Foreign Terrorist Organizations, [online]. Forrás: state.gov [2018. 11. 07.]
- U.S.–Pakistan Strategic Dialogue Resumes After Three Years, [online], 2014. 01. 27. Forrás: rferl.org [2018. 12. 02.]
- US-Pakistan relations ‘at turning point’ after killing of Bin Laden, warns Clinton, [online], 2011. Forrás: theguardian.com [2018. 11. 07.]
- Watch: Karan Thapar Interviews Husain Haqqani on ‘Reimagining Pakistan’, [online], 2018. 08. 16. Forrás: thewire.in [2018. 11. 30.]
- ZAHID, Farhan: The Successes and Failures of Pakistan’s Operation Zarb-e-Azb, [online], 2015. 07. 10. Forrás: jamestown.org [2018. 12. 02.]